

LUONTOSUHDE JA ESTEETTINEN ELÄMYS YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA 2000- LUVUN TAIDEKASVATTAJA YMPÄRISTÖKRIISIN KESKIÖSSÄ

Taina Iivanainen

TIEDON RIITTÄMÄTTÖMYYS ON JO HAVAITTU YMPÄRISTÖKYSYMYKSIÄ KÄSITELTÄESSÄ. TARVITAAN JOTAKIN ENEMMÄN, JOTTA OLISI MAHDOLLISTA HERÄTÄ KANTAAN VASTUUTA YMPÄRISTÖSTÄÄN. TAITEESEEN PERUSTUVALLA YMPÄRISTÖKASVATUKSELLE VOIDAAN PYSÄHDYTTÄÄ TIEDOSTAMAAN YMPÄRISTÖN TILAA JA OMAA LUONTOSUHDETTA. ON TÄRKEÄÄ OTTAA KÄYTTÖÖN TAITEEN KEINOT TOTUTTUIEN AJATTELU- JA TOIMINTATAPOJEN PURKAMISEKSI.

*Luonto on lähellä
(virkamiehen runo)*

*Luonto on lähellä, virkamies sanoo
heittäessään vettä puun takana.
Attaseasalkku nojaa säärtä vasten,
Silmälasit välähtävät lyhdyn valossa.
On vaikea uskoa hänenkin uneksineen
että voisi lentää kuin lintu,
mutta niin hän nyt kertoo.
»Businessluokassa tietysti», hän lisää.
(Jarkko Laine, 1992.)*

Suomalaiset pitävät itseään yleisesti ottanen luontokansana. Vapaa-aikaa vietetään metsissä ja rannoilla, niiden kauneutta arvostetaan ja niistä saadaan voimaa. Postikorteissa ja kuvateoksissa hehkutetaan maamme ainutkertaista luontoa. Samaan aikaan sama kansa elää kuitenkin kulutushullua, tuhlaa luonnonvaroja surutta. Luontokuvissa ei silti näy hakkuuaukeita tai metsäteitä, ei esiinny orastavia puupeltoja, vaikka ne ilmentäisivätkin luontomme tilaa todenmukaisemmin. Suomalaisen luonnonihannointiin liittyikin ristiriitaisena kääntöpuolena sen tietämättömän, lyhytnäköinen ja ahne riisto. Teknis-

taloudellisista lähtökohdista käsin luonto nähdään lähinnä raaka-ainevarastona, ihmisen hyvinvoinnin lähteenä.

Luontosuhde ympäristökriisinä

Suomalaisten mielikuvat luonnostaan ja luontosuhteestaan eivät tunnu kohtaan todellisuutta. Tämä ajattelun ja toiminnan ristiriita on merkittävä osa nykyistä ympäristökriisiä. Toisaalta ihailaan ihmisen koskemattomaa luontoa, toisaalta otetaan siitä kaikki irti ymmärtämättä ja välittämättä toiminnan seurauksista. Ajatukset luontoa kohtaan ovat periaatteessa myönteiset, mutta omien elämäntapojen yhteyttä ekologiseen kriisiin ei käsitellä. Puhutaan siitä, kuinka luonto tuolla jossakin rehevöityy tai saastuu sen sijaan että sanottaisiin että luontoa rehevöitetään ja saastutetaan. Ei hahmoteta sitä laajempaa kokonaisuutta, johon kuulutaan. Ympäristöfilosofiassa ympäristökriisillä viitataan usein ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen. Tieteen vallankumous on eräs tekijä, joka on ollut muotoilemassa luontosuhteesta subjekti-objekti-suhdetta. Ihmi-

nen on asettanut itsensä luonnon ulkopuoliseksi tarkkailijaksi. Tämä koettu ulkopuolisuus muuhun luontoon nähden sekä Raamatun tulkinnolle pohjautuva usko oikeuteen hallita ja hyödyntää sitä ovat osaltaan olleet vaikuttamassa nykyisin vallitsevaan esineellistävän ja teknis-ekonomisen luontosuhteen muovautumiseen. Miksi kantaa vastuuta jostakin sellaisesta, joka ei tunnu koskettavan itseä henkilökohtaisesti? Maailma hahmottuu länsimaisessa kulttuurissa yhä nykyäänkin keskeisesti analyyttisen ja eriyttävän tarkastelutavan kautta. Luokittelu, erilaiset hierarkiat sekä asioiden ja ilmiöiden jakaminen osiin ovat totuttuja keinoja ottaa todellisuus haltuun. Dualistiset käsitykset ovat tämän eriyttävän ajattelun eräs olennaisimpia tekijöitä. Myös luontokäsityksessä on piirteitä sen jakamisesta joukoksi esineitä, joita voidaan tutkia ja hyödyntää. Luonto on vaarassa jäädä pelkäksi välineeksi, joka takaa ihmiskunnan aineellisen hyvinvoinnin. Nämä kuviot ulottuvat yllättävän laajalle. Jopa ympäristökasvatuksellisen toiminnan taustalla vaikuttava kestävä kehityksen ajatus viittaa usein kestävyteen juuri ihmisen kannalta. Halutaan varmistaa, että luonnon raaka-aineet jaetaan tasaisesti ihmisyhteisöjen välillä ja että niitä käytetään mahdollisimman tehokkaasti ihmisen oman terveyden ja hyvinvoinnin asettaessa rajat.

Ihmisen on aina täytynyt ottaa elantonsa luonnosta, eikä käsillä oleva luontosuhteen kriisi siis sinällään ole mitään uutta. Ihmisen ja luonnon suhde on täytynyt ja täytyy määritellä yhä uudestaan kunakin aikana vaikuttavien olosuhteiden mukaan. Tänä päivänä eletään selvästikin taas uusien ratkaisujen rajalla. Taidekasvattajan panosta kaivataan.

Tavoitteena luontosuhteen pohdiskelleva työstäminen

Ihmisen erillisyyden kokemus suhteessa luontoon on keskeisessä osassa nykyis-

ten ympäristöongelmien taustalla. Niinpä luontosuhteen kriittinen tarkastelu ja työstäminen on ympäristökasvatuksen merkityksellisintä sisältöä. Tärkeäksi lähtökohdaksi muodostuu kasvattajan oman luontosuhteen elävänä pitäminen ja pohdiskelu, vaikuttaahan se merkittävästi opetuksen sisältöihin, tavoitteisiin ja metodeihin. Ympäristökasvatus on myös pohjimmiltaan arvokasvatusta ja opettaja toimii roolimallina. Siksi on tärkeää, että hän on tietoinen omista luontoarvoistaan ja luo mahdollisuuksia myös oppilaiden itsetutkiskeluun ja luontosuhteen selkiyttämiseen. Arvot ja toiminta on tuotava tietoisuuden piiriin ja ne on pyrittävä tasapainottamaan keskenään. Taidekasvattajan käytännönläheinen arki kaipaa siis kumppanikseen perimmäisellä tasolla tapahtuvaa uudelleenajattelua ja käsittämistä.

Eettinen asenne ja toiminta luontoa kohtaan rakentuu usein esteettisille kokemuksille. Erääksi kuvataidekasvatuksen ainekohtaiseksi vastuualueeksi ympäristökasvatuksessa onkin asetettu aistien ja tunteiden herkiminen ympäristölle, eli ympäristöherkkyys. Taiteen keinoin omakohtaiset, vahvat esteettiset elämykset luonnosta ja siihen kuulumisesta ovat luontevasti saavutettavissa. Ehkä suhtautuminen luontoa koskeviin kysymyksiin ja päätöksiin, niin henkilökohtaisiin kuin yhteiskunnallisiinkin, muodostuu niiden kautta aktiivisemmaksi ja ympäristökasvatuksen perimmäinen tavoite, vastuulliseksi kansalaiseksi kasvamisen, voi alkaa. Mutta mitä tämä voisi tarkoittaa käytännössä? Millainen toiminta tukisi tunnetta ihmisen ja luonnon yhteydestä, herättelisi vastuullista toimintaa? Minkä tahansa esteettisten kokemusten lisääntyminen ei välttämättä lisää eettistä asennetta. Arkielämän esteettisoituminen ja mielihyvähakuisuus voi jopa syrjäyttää eettiset näkökulmat. Olisi hyvä omaksua tietty kriittisyys taidekasvatuksen totuttuja itsestäänselvyyksiä kohtaan. Luontoa esineellistävät ja etäännyttävät kulttuuriset traditiot on helppo

yhdistää luonnontieteisiin, mutta samoja piirteitä ilmenee myös kuvataiteen kentällä. Mm. maisemamaalauksen romanttinen perinne vaikuttaa vahvasti ja osin tiedostamattomanakin myös suomalaisten luontosuhteessa.

Luonnonkuvauksen romanttinen perinne luontosuhteessa

1700-luvulla luonnosta elantonsa kovalla työllä hankkiva maanviljelijä ei nähnyt luontoa maisemana. Hän eli luonnossa, luonnosta ja piti sitä pikemminkin väkivahvana vastustajana. Vähitellen, teollisen vallankumouksen siivittämänä, tiettyjen kansanosien vapaa-aika lisääntyi ja luontoon alettiin suhtautua uudella tavalla, aistinautintona. 1800-luvun ihmisillä oli jo aikaa pysähtyä luontoa vastapäätä, »keksittiin» maisema. Ja kun oltiin jotakuinkin päästy luonnon armoilta, sen koskemattomuudessa ja vaarallisuudessa alettiin nähdä myös jotakin ihailtavaa. Niinpä taiteilijat kuvasivat innokkaasti uuden esteettisen luontokäsityksen löytöä, maisemaa, ajan ihanteiden mukaan. Luonto näyttäytyi teoksis- sa usein villinä ja arvaamattomana. Sen tuli olla alkuperäinen korpi vailla ihmiskäden kosketusta.

Suomessa ajatukset luonnon alkupe- räisyydestä yhdistyivät kansallisaatteen ja ilmenivät taiteilijoiden matkoissa Karjalaan, kalevalaisiin maisemiin. Kuvataiteen kentällä mm. Akseli Gallen-Kallan, Pekka Halosen ja Eero Järnefeltin tuttu kansallisromanttinen kuvasto on ollut vaikuttamassa suomalaisten käsityksiin maamme luonnosta. Nykytaiteilijoista Jussi Kivi tunnustautuu romanti- koksi. Hänen taiteensa perustuu metsä- ja eräretkille. Niiden pohjalta hän esittää kokemiaan paikkoja mm. karttoina, piirroksina ja teksteinä, joissa hänen omat kokemuksensa sekoittuvat laajempaan arkeologiseen tai maantieteelliseen tietoon. Tällainen työskentelytapa ja sen seurauksena syntyvä vanhahtava estetiikka yhdistää Kiven 70-luvulla suomalaisten taitei-

lijoiden keskuudessa uudelleen heränneeseen romanttiseen kaipuuseen luonnontilaiseen luontoon. Tätä nostalgiaa leimaa usko luonnon harmoniaan ja haaveet ihmisen paluusta siihen. Nykyään tuo kaipuu kohdistuu kuitenkin jo kadonneeseen. Kiven omista teksteistä käykin ilmi, kuinka nuoruuden alkuperäisen luonnon tavoittelu on vaihtunut vähitellen itseironiseen ja surulliseenkin villin luonnon tavoitteluun.

Aikaisemmat luonnonkuvaukset vaikuttavat siihen, minkä luonnossa käsitetään olevan arvokasta nykyään. Romanttinen, koskematon luonnonnäkymä toistuu tänä päivänä postikorteissa, mainoksissa ja kuvateoksissa. Se on juurtunut syväälle myös tavallisen ihmisen tajuntaan. Luontoa havainnoidaan ja kuvataan totuttujen raamien läpi. Täydellistä maisemaa metsästetään pitkin Suomea ja kamerateknologiaa kulutetaan. Kotialbumit täyttyvät valokuvista. Romanttiset maisemavalokuvat esittävät kohteita, jotka on valittu ja rajattu niin, että lopputulos on visuaalisesti perinteisessä mielessä mahdollisimman kaunis. Ihmisen jäljet taas koetaan helposti rumiksi. Luonnon ja kulttuurin kohtaamisia onkin kuvattu suhteellisen vähän. Huolimatta siitä, että Suomestakin löytyy yhä vähemmän edes suhteellisen luonnontilaista luontoa, idylliä halutaan pitää yllä.

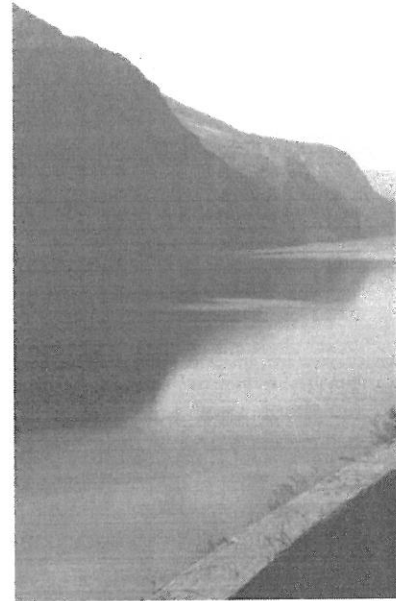
Luontoa tarkastellaan usein kuvataiteesta omaksutuun tavoin. Se voi näyttäytyä kuin tauluna: maisemana tai abstraktina sommitelmana. Esiin nousevat visuaalisesti kiinnostavat yksityiskohdat, luonto eritellään osiksi. Usein ajatellaan vain luonnontieteen jäsentävän maailmaa jakamalla se osiin. Kuvataiteesta tehdään kuitenkin aivan samaa, mutta eri nimittäjillä: ei puhutakaan juurista, lehtiruodista tai leposilmuista vaan vaikkapa väristä, muodosta ja valööristä. Analysoiva tarkastelutapa kertoo etäännyttämisestä. Kun luonto käsitetään kuvina, tullaan myös lähelle mainosten ja kulutuksen maailmaa. Romanttinen maisemavalokuva on nykyään mainostajien laajasti käyt-

tämä hyödyke. Se liitetään lähes mihin tahansa myytävään tuotteeseen. Suomalaisien käsitykset itsestään luontokansana ja toisaalta metsiemme todellinen tila kietoutuvat nurinkuriseksi yhtälöksi:

Kenties suomalaiskansallinen romantisoiva ja ihannoiva suhtautuminen luontoon ja maaseutuun - - ja toisaalta sitä alistava ja tuhoava käytös ovatkin vain saman vieraantuneisuuden kääntöpuolet (Kaitavuori 1994, 17.).

Romantiikan ajalta kumpuavassa alkuperäisyyden kaipuussa ilmenee jako »aitoon», luonnontilaiseen luontoon ja ihmisen vaikutuksille altistuneeseen luontoon. Käsitys vain luonnontilaisen luonnon tärkeydestä on vaikuttanut käsityksiin siitä, mitä kannattaa tutkia, suojella tai kuvata. Ikään kuin luonnon prosessit tapahtuisivat puhtaampina ja eliöt olisivat aidompia ihmisen koskemattomassa ympäristössä. Miksei koivu olisi yhtä luonnollinen puistossa kuin ikimetsäsäkin? Kaupunkiluontoa on kuitenkin pidetty näennäisestä tasapainostaan järkyneenä, ihmisen pilaamana luontona. Kokemukset ihmisen käsittelemästä ympäristöstä jäävätkin usein huomiotta. On tavallaan ymmärrettävää, ettei kuvata sitä, mitä ei arvosteta. Onhan ihminen saanut paljon harmia aikaan, eikä kaikkea sitä pidäkään hyväksyä. Tosiasioiden peittelyn luulisi kuitenkin vain pahentavan asiaa. Toisaalta taas, ei kai kaikki ihmisen tekemä ole luonnotonta? Näkemykseen »aidosta luonnosta» ilman ihmisen jälkiä, sisältyy vastaparina ajatus kaupunkiluonnon epäaitoudesta. »Oikean» luonnon »oikeine» prosesseineen uskotaan löytyvän jostakin kaukaisesta, koskemattomasta korvesta. Loppujen loppuksihan se tarkoittaa oletusta ihmisenkin luonnottomuudesta, kuulua luonnottomuudesta muuhun luontoon. Valitseva luontokäsitys ihailevasta asenteestaan huolimatta näyttää välittävän näkemystä ihmisen ja luonnon vastakkaisuudesta.

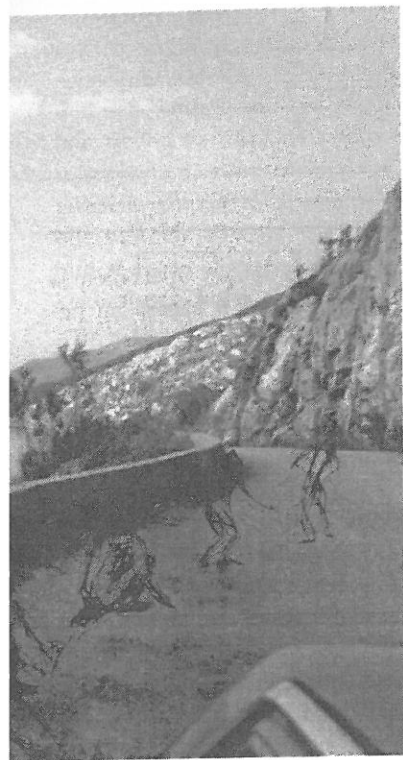
Kuitenkaan yksikään ihminen ei tule

Taina Iivonainen

toimeen ilman happea, valoa, lämpöä tai ruokaa, eikä voi myöskään estää esimerkiksi hajujen tai makujen, eli luonnon, tunkeutumista kehoonsa. Tämä välttämätön ja kokoaikainen vuorovaikutus muun luonnon kanssa ja riippuvuus siitä on ihmisen viimeisin ja perustavanlaatuisin side siihen. Tätä organista tapahtumista yhtenä olemassaolon perusmuotona sanotaan kehollisuudeksi. Siinä toteutuu ihmisen luonnonyhteys hyvin konkreettisella ja jokapäiväisellä tavalla. Tästä näkökulmasta katsottaessa on ympäristökasvatuksessa alettu arvostaa myös ihmisen vaikutuksille altistunutta luontoa. Yhä useamman suomalaisen asuessa kaupungeissa on ymmärretty niistä löytyvän lähiluonnon merkitys luontosuhteen perustana. Onhan se ihmisen jokapäiväinen side muuhun luontoon. Sen perusteella luontoa koskevat arvot ja asenteet hyvin pitkälti muokkautuvat. Arjen luonto on se luonto, joka on henkilökohtaisesti merkityksellinen, oli se sitten parvekkeen yrttitarha, pihakoivu tai ojanpenkka koulumatkan varrella.

Jos talonpoika ei aikanaan nähnyt maiseman kauneutta, koska oli vielä niin riippuvainen luonnosta, niin nykyään ihminen ei tunnu käsittävän yhteyttä luontoon ihaillessaan sitä kuvana tai ottaessaan siitä hyödyn raaka-ainei-

na. On toki hienoa, että vaikkapa metsä voi tarjota kuvataiteen kentästä käsin arvotettuja visuaalisia elämyksiä. Ympäristökasvatuksen näkökulmasta tässä piilee kuitenkin se vaara, että etäännyttävä näköaisti nousee keskeisimmäksi muiden aistien kustannuksella ja luonto jää sen ja ihmisen dualismia korostavaksi »elämysvälineeksi». Kriittiseksi muodostuu kysymys, saadaanko elämykset liitettävä syvempiin merkityksiin? Ympäristöherkkyyden ja siihen nivoutuvan havainnointikyvyn herättelyn ollessa eräitä ympäristökasvatuksen sisältöjä, olisi kasvattajan hyvä pohtia, millaiseen havainnointiin hän oppijoitaan ohjaa ja erityisesti, millaisiin käsityksiin luonnosta nuo tavat perustuvat. Luonnonkuvaukset eivät pelkästään kerro maailmankuvasta, vaan myös muokkaavat sitä. Ne vaikuttavat asenteisiin, arvoihin ja lopulta myös toimintaan. Laajana kuvastona ilmenevän alkuperäisluonnon kaipuun kääntöpuolena tuntuu olevan melko kylmät arvot. Luonto esineellistetään ihmisen ulkopuoliseksi nähtävyyksiksi, maisemiksi, joita käydään ihailmassa ja valokuvaamassa. Luonnon viehättävänä kokeminen ei vielä takaa vastuullista elämäntapaa. Silti ihmisten alitajunnassa tuntuu kulkevan käsitys, että kunhan luonto vain koetaan

positiivisesti, niin heti ollaan myös sen säilyttäjiä. Luontosuhteen toiminnallinen osuus ja kytkös omiin arjen valintoihin unohtuu.

Taiteeseen perustuva ympäristökasvatus perustellaan yleensä sillä, että on huomattu tiedon riittämättömyys ympäristövastuullisuuden herättämiseksi. Oltiin kuitenkin kovin mustavalkoista uskoa taiteeseen perustuvan ympäristökasvatuksen voimaan täysin intuitiivisesti, tarkastelematta luontosuhdettaan sen tarkemmin. Taiteeseen perustuvassa ympäristökasvatuksessa avautuu tähän tiedostamisen paikka. Sen sijaan että uusintatavoihin totuttuja ajattelu- ja toimintatapoja, on tärkeää ottaa käyttöön taiteen keinot niiden purkamiseksi.

Taidekasvattajan työkaluja Monipuoliset luontokokemukset

Niin taidekasvattajan kuin oppilaidenkin vireän luontosuhteen ydin ovat monipuoliset kokemukset luonnosta. Ulkona oleminen eri vuodenaikoina ja erilaisilla säilyillä on keskeistä. Kokemusten käsittelystä oman tekemisen avulla muodostuu olennainen osa luontosuhteen aktiivista rakentamista. Paljon on merkitystä myös sillä, millaisiin paikkoihin oppilaiden tai opiskelijoiden kanssa mennään. Mahtuuko luontokäsitykseen vaikkapa kaupungin joutomaa tai puisto? Luontoretki parkkipaikalle tai jopa itseen voi ristiriitaisuudessaan herättää hedelmällistä keskustelua siitä, minkä kukin käsittää luonnoksi, kuuluuko ihminen luontoon ja jos ei, niin missä kulkee luonnollisen ja luonnottoman raja. Kaupungissa on melko helppoa elää joutumatta luonnon armoille. Jos sataa vettä, mennään autolla. Jos on liikaa pakkasta, liikutaan kaupasta toiseen ostoskeskuksen sisällä. Tai jos sataa räntää taivaan täydeltä, ei lähdetä ulos ollenkaan. Kaupungissa esimerkiksi sään ja vuodenaikojen vaihtelut saattavat jäädä huomaamatta. Luonto voi olla yksipuolisia mielikuvia ja muistoja aurinkoisista päivistä ja lempeistä tuulista.

*Annan meren huuhtoa hiukseni,
laineiden liehuttaa ne leväksi.
Kuin käärmeet,
alkavat suortuvani kasvaa,
levittäytyä.
Niin laajalle,
etten pysty sitä käsittämään.
Raskaina ne alkavat painua kohti pohjaa.*

Hitaasti,

hitaasti.

*Tunnen,
kuinka valo minussa vähenee,
lämpö pakenee.
Painava vesi ympäröi minut kokonaan,
täyttää.*

Ja minuun hiipii kauhu.

*En tahdo tietää tätä.
En ulottua jokaisen kiven koloon.
En kasvaa meren kokoiseksi.*

*Minulle riittää tämä ranta
ja nämä kivet.
Auringon leikki laineilla.*

(Taina Iivanainen, 1999.)

Lisäksi ympäristökasvatuksessa, haettaessa elämyksiä oppimisen tueksi, panostetaan usein juuri miellyttäviin ja positiivisiin kokemuksiin. Kuitenkin myös negatiiviset elämykset voivat käynnistää tärkeän oppimisprosessin. Luonnolle ominaista on myös ihmisen kannalta ahdistava, pelottava ja hallitsematon dynaamisuus. Sen ymmärtäminen on merkittävä osa luontosuhdetta.

Ekologia ja esteettinen elämys

Nykyisen ympäristökriisin myötä ekologiset näkökulmat ovat saavuttaneet suurta suosiota niin yhteiskunnallisten päätösten arvioimisessa, arkiarjetteluissa kuin luonnontieteeseen perustuvassa ympäristökasvatuksessakin. Tämän ajattelun

merkitystä on syytä painottaa myös taidekasvatusta ja taiteeseen perustuvaa ympäristökasvatusta ohjaavana tekijänä. Kokemuksista ja aistihavainnoista rakentuva tunnepitoinen ympäristöherkkyys tarvitsee rinnalleen toimintaa eheyttävää ekologista perustietämystä. Se on tärkeä osa ympäristövastuullisuuden omaksumista. Taidekasvattajan tulisikin pyrkiä hahmottamaan ympäristökasvatus ekologisiin arvoihin perustuvana kokonaisuutena, jotta sen perimmäiset tavoitteet tulisivat todellisuudessa saavutetuiksi. Ympäristöherkkyyttä koskevat tavoitteet tulisi siis nähdä vain osatavoitteina, ei itsetarkoituksellisina. Muussa tapauksessa hyvässä uskossa käytetyt metodit saattavat jäädä ekologisesta viitekehystä irrallisiksi tai jopa haitata ympäristövastuullisuuden omaksumista. Vaarana on, että huomio kiinnitetään vain siihen luontoon, joka on visuaalisesti mielenkiintoinen. Luonnon monimuotoisuus ja sen säilyttäminen ovat ekologisesta näkökulmasta katsoen keskeisiä arvoja, sillä niihin perustuu luonnon kyky palautua, selvitä muutoksista. Tällainen näkökulma ei arvota ulkomuodon perusteella. Torakka katsotaan yhtä tärkeäksi kuin saimaannorppa ja visuaalisesti epämääräinen joutomaa voi lajirikaudessaan olla jopa tavallista metsäluontoa arvostetumpi. Vaikka taiteen kentällä käsitellään asioita ja ilmiöitä moniulotteisesti, toisin sanoen myös ruma, ahdistavia ja pelottavia aiheita, saatetaan ympäristökasvatuksessa ottaa lähtökohdaksi vahvan romanttisen perinteen sanelemat harmoniaan ja sopuisointuun perustuvat kauneusarvot. Tällainen luontokäsitys ei aina ole sopuisoinnussa ekologisten arvojen kanssa. Kaikki merkityksellinen ei ole välttämättä perinteisessä mielessä kaunista, eikä luonto ole yhtä harmoniaa.

Sen lisäksi, että toiminta pohjaa ekologiaan, taiteeseen perustuvassa ympäristökasvatuksessa voidaan myös käsitellä suoraan ekologista perustietoa taiteen keinoin. Tämä riippuu tietenkin kasvattajan tiedoista ja taidoista. Ihanteellista olisi tehdä yhteistyötä asiaan

perehtyneen kollegan kanssa. Parhaimmillaan tällainen kokonaisvaltainen lähestymistapa tuottaa myös kokonaisvaltaisia elämyksiä. Aarnimetsä tai suo voivat miellyttää silmää sellaisenaan, näköaistiin vedoten, mutta tyydytystä voi saada myös niiden hienopiirteistä ekosysteemiä koskevasta tiedosta. Lähestytään prosessien tarkoituksenmukaisuuden kauneutta. Tässä on kyse kuvataiteenkin kautta tutuksi tulleesta esteettisen kokemuksen kognitiivisesta tasosta. Käsitteellinen toiminta on siinä keskeistä; suon herkin ekologian tai taide-teoksen merkitysyhteyksien ymmärtäminen tuottaa älyllistä nautintoa. Tällöin kauneus on pinnan lisäksi myös tietoa kulloinkin tarvittavasta viitekehystä. Luonto näyttäytyy siis moniulotteisempana ja rikkaampana kuin esimerkiksi mainosmaailmaan rinnastuva postikorttinäkymä. Se, mikä näkyy ei olekaan kaikki. Aistittava ja kognitiivinen kauneus yhdistyvät syväksi esteettiseksi kokemukseksi.

Ei ole syytä väheksyä aistikokemusten voimaa. Näköaistin dominoidessa länsimaista havainnointia ja usein taidekasvatustakin, saattaa ympäristön aistiminen kuitenkin jäädä helposti vain katsomiseksi. Ympäristökasvatuksessa olisi tärkeää huomioida ihminen kokonaisuutena, mielensä ja kaikkien aistiensa avulla oppivana ja tietävänä olentona. Kasvatuksen eriytymisen myötä luonnontieteellinen tieto ja ympäristöherkkyttä aktiivoiva taiteellinen toiminta on kuitenkin usein pidetty toisistaan erillään tai sitten niitä on yhdistetty tavalla, jossa toinen on jäänyt altavastaavan asemaan. Syväestettisen kokemuksen näkökulmasta eettistä asennetta ja toimintaa luontoa kohtaan voisi kuitenkin hakea ympäristöherkkydestä, joka perustuu havaitusta ja tiedollisesta aineksesta tasapuolisesti rakentuville esteettisille kokemuksille. Tällä tavalla nähty ympäristöherkkyys laajenee käsittämään aistimusten ja tunteiden lisäksi myös tiedollisia aineksia sisältäviä kauneuden kokemuksia. Taidekasvattaja ei kuitenkaan ole luonnontieteen ammattilainen. Niinpä yhteistyö ja projek-

tiopetus muiden aineiden opettajien ja eri alojen ammattilaisten kanssa on perusteltua ja antoisaa.

Taide tiedon lähteenä

Edellä hahmotellut taidekasvattajan työkalut on luontevaa yhdistää juuri taiteeseen perustuvassa ympäristökasvatuksessa, onhan ympäristökasvatus toimintaa, jossa painitaan usein hankalien ja tiedostamattomienkin arvokysymysten kanssa. Oman taiteellisen tekemisen välityksellä on mahdollista saada yhteys sanallistamattomaan, sillä taiteessa ilmiötä ei tarvitse tunnistaa tai nimetä tarkalleen pysyäkseen käsittelemään sitä. On mahdollista hahmottaa asioita kokonaisuuksina, vaikka yksityiskohdat eivät olisikaan vielä selvillä. Luontosuhteen kriittiseen tarkasteluun saadaan siis aineksia taiteen tuottamaa tietoa hyödyntäen. Taidekasvattajan oman taiteellisen tekemisen ja sen käsitteellistämisen myötä saatu kokemus on tärkeää ohjattaessa oppilaita ja opiskelijoita tällaisessa työskentelyssä.

Taiteen tuottaman käsite- ja mielikuvatieiden purkamisen on tiedostamisen ja oppimisen kannalta olennaista. Kuvataidetunnilla keskustelut sekä työskentelysuhteessa muihin antaa vaihtoehtoisia näkökulmia käsillä oleviin teemoihin. Tällaiset tilanteet auttavat oppilaita hahmottamaan itseään ajatuksineen, arvoineen, tunteineen ja toimintatapoineen. Lisäksi tieto tulevasta sanallistamisesta luo tekemiseen tiettyä intensiivisyyttä ja rakennetta. Käsitys omista tavoitteista ja tekemisestä, oppimisesta paranee. Aina ei kuitenkaan tarvitse olla sanallistamassa kaikkea. Taiteellisessa tekemisessä on vahva yhteys myös tunteisiin ja kehollisuuteen sinällään. Tämä eri tietämisen tasojen liukuminen toisiinsa juuri saakin taiteen tekemisen tuntumaan niin mielekkäältä ja antoisalta tavalta tuottaa tietoa. Yhteyksien löytäminen ilmiöiden välille on niiden rajojen liukuvuuden vuoksi luontevaa. Tämä taas mahdollistaa osallistumisen oppimisen prosessiin kokonaisvaltaisesti ja itselle merkityksellisellä tavalla.

Taiteeseen perustuvan ympäristökasvatuksen vahvuus onkin juuri sen kokonaisvaltaisuudessa. Asian tai ilmiön todellinen ymmärtäminen mielen ja kehon tiedon yhteistyönä soljuu tähän viitekehukseen vaivattomasti ja on eräs ratkaisu ympäristökasvatuksenkin pirstaleisuuteen. Ehkäpä luonnon ymmärtäminen vaatii ihmisen osallistumista sen kokemiseen kokonaisuutena, sekä mielenä että kehona. Esimerkiksi Jussi Kivi, huolimatta romanttisista lähtökohdistaan, pyrkii olemaan luonnossa, ikimetsissä ja erälampien äärellä. Hän ei kuori luonnosta vain pintaa, eikä etäännyttä itseään sen ulkopuolelle, vaan olennainen osa hänen työskentelyään ovat oma-kohtaiset kokemuksensa luonnosta.

Kehollisuuden merkitys onkin ihmisen luontosuhteessa keskeinen. Yleisesti ottaen länsimainen ihminen tuntuu kuitenkin olevan niin teoreettisten selitysten ja sanallistamisen läpäisemä, että luonnossa oleskelu ilman totuttujen käsitteiden läpi tarkastelua on lähes mahdotonta. Ei osata havainnoida ilman ajatuksia, eikä ajatella ilman kieltä. Aikaisemmat tulkinnat saattavat vaikuttaa jopa niin voimakkaasti, ettei enää uskota edes omiin kokemuksiin. Aatehistorialliset taustat tähän ilmiöön löytyvät mm. René Descartesin hengen ja ruumiin dualismia koskevista filosofisista pohdintoista. Tähän ajatteluun perustuva ihmiskäsitys heijastuu alitajuisena oletuk-

sena länsimaisessa yhteiskunnassa edelleenkin. Se vaikuttaa niin ihmisen luontosuhteeseen kuin myös käsityksiin tiedosta. »Mielen tieto» onkin ollut tietämisessä pitkään ylivoimaisessa asemassa, kehon kokemisen jäädessä sen ulkopuolelle. Sen, yhteytemme luontoon meissä itsessämme, jäädessä toisarvoiseen asemaan, paljastuu yksi nykyisen luontosuhteen kipupisteistä; kuinka osaisimme arvostaa muuta luontoa, kun emme osaa arvostaa sitä edes meissä itsessämme? Kehollisen olemassaolon tunnistaminen ja kokemukset sen yhdistymisestä luontoon voivat toimia tärkeinä voimanlähteinä ihmisen luontosuhteessa ja täten ne voidaan nähdä osana ympäristökasvatuksen tavoitteita. Täytyykö taidekasvattajan sitten järjestää leirikoulu monipuolisten luontokokemusten varmentamiseksi? Esimerkiksi vaelluksessa väkevine kehollisine kokemuksineen on varmasti aivan erityistä voimaa. Herätteleviä elämyksiä luonnosta on kuitenkin mahdollista kokea kaupunkiretkelläkin ja myös ennestään tunnetuissa ympäristöissä. Itse asiassa tutun paikan näkeminen ja kokeminen uudessa valossa on tehokas tapa hieroa aistit auki. Joskus kaupunkiympäristö ja kaupunkimainen elämäntapa saattavat jopa korostaa luontokokemuksia: kun esimerkiksi liikenne menee täysin sekaisin lumimyräkän takia tai kun ostoskeskus täyttyy äkillisen kuurosaateen

kastelemista ihmisistä. Luonnon keholinen kokeminen on mahdollista kaupungissakin, jos sille vain antaa tilaisuuden.

Herätteleviä luontokokemuksia ei voi kuitenkaan tehtailla, mutta niille voi kyllä luoda tilaa. Taiteeseen perustuvassa ympäristökasvatuksessa se tarkoittaa keholisen yhteyden hakemista ympäristöön mm. oman tekemisen kautta. Vähintään yhtä tärkeätä on myös luottamus »pelkän» olemisen voimaan. Ympäristökasvatus on usein tehokasta touhuamista. Tekemisellä on tietenkin paikkansa, mutta välillä tuntuu, ettei ihminen osaa enää vain olla ja vastaanottaa. Aina täytyy olla tekemässä jotakin, heijastamassa itseään ympäristöönsä. Miksei joskus toisinpäin, luontosuhdehan on kaksisuuntainen? Tänä päivänä hiljentymisen voi olla todellinen elämys. Se voi johdattaa uudenlaiseen kokemukseen luonnonyhteydestä. Tällaisessa odottelevassa kehollisena olemisessa avautuu tilaisuus luonnon aitoon kuuntelemiseen ja sanattomaan ymmärtämiseen. Tällöin luonto ei enää ole ihmisen ulkopuolinen väline vaan itseisarvoinen kumppani, jonka kanssa ollaan vastavuoroisessa ja vastuullisessa suhteessa.

Kirjoittaja viimeistelee kuvataideopetuksen koulutusohjelmassa lopputyötä artikkelin aihealueesta. Lopputyö ja kuvataideopettajan tutkinto valmistuu syksyllä 2001.

Lähteet:

- Bardy, Marjatta (toim.). 1998. Taide tiedon lähteenä. Jyväskylä: Atena.
- Eskola, Taneli. 1997. *Teräslintu ja lumpeenkukka, Aulanko-kuvaston muutosten tulkinta*. Helsinki: Musta taide & Finnfoto.
- Haila, Yrjö & Levins, Richard. 1992. *Ekologian ulottuvuudet*. Tampere: Vastapaino.
- Haila, Yrjö. 1990. *Vihreään aikaan- kirjoituksia ihmisen ekologiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Hungerford, Harold & Volk, Trudi. 1990. *Changing Learner Behavior Through Environmental Education*. The Journal of Environmental Education. 3/1990.
- Johansson, Hanna. 1999. *Metsän ja kielen välissä. Fragmenteja suomalaisesta ympäristötaiteesta ja metsän merkityksistä* teoksessa Erkkilä, Helena; Haapala Leevi; Johansson, Hanna & Sakari, Marja. Katoava taide. Helsinki: Ateneum.
- Kaitavuori, Kaija. 1994. *Kaalinpäätä keittiössä ja museon takapihalla*. Taide 1/1994. Helsinki: Kustannus Oy Taide kt.
- Kivi, Jussi. 1997. *Maastotutkimuksia, Terrain Studies*. Helsinki: Nykyaiteen museo.
- Kotkavirta, Jussi. 1996. *Luonnon luonto. Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta*. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yli-
- opisto.
- Käpylä Markku & Wahlström, Riitta (toim.) 1997. *Vihreä ihminen. Ympäristökasvatuksen menetelmäopas 2*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen oppimateriaaleja 25.
- Laine, Jarkko. 1992. *Iloisen neekerin katu*. Helsinki: Otava.
- Mantere, Meri-Helga. 1993. *Ecology, Environmental Education and Art Teaching* teoksessa Piironen Liisa (toim.) 1993. Power of Images, INSEA 1992. Helsinki: INSEA.
- Rauhala, Lauri. 1989. *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Helsinki: Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- Rummukainen, Kari. 1994. *Paikat* teoksessa Vanhala, Jari-Pekka (toim.) 1994. Jussi Kivi. Toinen luonto. Ylöjärvi: Porin taidemu-seon julkaisuja 22.
- Varto, Juha. 1996. *Lihan viisaus - kirjoituksia halusta, katseesta ja puheesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vilkka, Leena. 1998. *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vähä-Jaakkola, Kati. 2000. *Luontosuhde ympäristökasvatustyön taustalla - helsinkiläisten lastentarhanopettajien haastattelututkimus*. Helsinki: Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.